

*До спеціалізованої вченої ради
Д 41.884.04 у Одеському державному
університеті внутрішніх справ
(65014, м. Одеса, вул. Успенська, 1)*

**ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА –
Мердової Ольги Миколаївни –
на дисертацію Боброва Дмитра Володимировича
«Правовий інститут матеріальної відповідальності
військовослужбовців», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук за спеціальністю
12.00.07 – адміністративне право і процес; інформаційне право;
фінансове право**

Актуальність теми дисертації. Будь-яка військова інституція є специфічною через специфічність реалізовуваних нею завдань та функцій у сфері національної безпеки і оборони, а тому дисципліна в ній є одним із пріоритетних принципів нормального функціонування всієї організації. Варто відзначити, що завдання підтримання порядку та дисципліни у межах самих військових формувань є важливим і актуальним питанням не тільки у період воєнних дій, коли військові формування виконують своє основне призначення, але і в умовах миру, коли формуються основи взаємодії, злагодженої реалізації покладених функцій, забезпечується розвиток військової інфраструктури шляхом удосконалення матеріально-технічних ресурсів тощо. При цьому, однією із складових цього процесу є забезпечення дбайливого ставлення військовослужбовців до майна, яке надається у їх користування, виходячи, зокрема, і з того, що таке майно є коштовним, потребує значних затрат часу і фінансів для його виготовлення, а без нього неможливе ефективне функціонування збройних сил держави. З огляду на це державою запроваджено систему заходів з попередження випадків заподіяння прямої (дійсної) шкоди майну державі, а у випадку заподіяння шкоди при виконанні обов'язків військової служби – притягнення винних до юридичної відповідальності у вигляді матеріальної відповідальності.

Зазначимо, що матеріальна відповідальність як вид юридичної відповідальності військовослужбовців є не новим інститутом юридичної відповідальності, однак законодавчого визначення він отримав лише у 2019 році із прийняттям Закону України «Про матеріальну відповідальність військовослужбовців та прирівняних до них осіб за шкоду, завдану державі», що було обумовлено необхідністю унормування питання матеріальної відповідальності військовослужбовців та деяких інших осіб згідно з положеннями статті 92 Конституції України, відповідно до якої права, свободи та обов'язки людини і громадянина, а також засади юридичної відповідальності особи можуть визначатися лише законами України. З огляду на це актуалізуються питання здійснення комплексного дослідження самого поняття та сутності матеріальної відповідальності військовослужбовців, підстав (фактичних, матеріальних та процесуальних) її настання та процедури притягнення до цього різновиду юридичної відповідальності, а також правового регулювання зазначеного інституту.

Актуальність запропонованого Д.В. Бобровим дослідження підтверджується малодослідженістю цієї проблематики у наукових доробках вчених, оскільки переважна їх більшість проводилася до прийняття Закону України «Про матеріальну відповідальність військовослужбовців та прирівняних до них осіб за шкоду, завдану державі», а дослідження, що проводилися після його прийняття характеризуються фрагментарністю. Все це, обумовлює актуальність комплексного дослідження правового інституту матеріальної відповідальності військовослужбовців.

На актуальність теми дисертаційного дослідження вказує і її зв'язок з низкою наукових досліджень: темою наукових досліджень Міжнародного університету бізнесу і права «Основні напрямки адміністративно-правового вдосконалення процесів державного управління» (реєстраційний номер 0120U104591); науковою тематикою науково-дослідних робіт кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Одеського державного університету внутрішніх справ «Забезпечення прав, свобод і

інтересів людини в сучасних умовах адміністративно-правовими засобами» (реєстраційний номер 0121U109272).

Ступінь обґрутованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність.

Достовірність висновків та наукових положень дисертації забезпечується низкою чинників: достатньою кількістю та різноманітністю опрацьованої джерельної бази (176 найменувань), критичним аналізом матеріалів правозастосовної практики, веденням коректної полеміки, вдалою і продуманою логікою викладення матеріалу, що дозволило авторові виконати поставлені перед собою завдання. Слід відзначити, що завдання, які поставив Д.В. Бобров, відповідають структурі роботи, змісту викладеного матеріалу та отриманим науковим результатам, які вирішуються у роботі, що у свою чергу свідчить про досягнення поставленої мети дослідження.

Окремо слід вказати на правильне визначення методології дослідження. Достовірність, повноту та об'єктивність отриманих результатів у значній мірі забезпечило використання автором комплексу загальнонаукових та спеціальних методів, які застосовувалися у взаємозв'язку. Слід погодитись з дисертантом відносно того, що «гносеологія матеріальної відповідальності військовослужбовців як інституту адміністративного права вимагає для свого пізнання використання системи принципів, методів та підходів наукового пізнання» (с. 3 автореферату, с. 17 дисертації). Позитивно слід оцінити застосування Д.В. Бобровим в межах рецензованого дослідження аксіологічного та герменевтичного підходів, які є вимогою сучасних правничих досліджень.

Вищеперечислене дає підстави констатувати, що дисертант продемонстрував логіку та системність дослідження, високий теоретичний рівень викладу матеріалу, вміння застосовувати методи наукового пізнання, аргументовано відстоювати власну точку зору, узагальнювати та робити практично значущі висновки. Усе це у сукупності ще раз підтверджує

обґрунтованість та достовірність сформульованих у дисертації наукових положень, висновків і рекомендацій.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що дисертація є однією з перших в українській правничій науці першим комплексним наукових досліджень з теоретичних і практичних питань матеріальної відповідальності військовослужбовців як окремого інституту адміністративного права. До ключових положень, які дисертантом були сформульовані уперше слід віднести такі:

1. Запропоноване авторське визначення поняття матеріальної відповідальності військовослужбовців, під якою автором пропонується розуміти окремий різновид юридичної відповідальності, що передбачає обов'язок військовослужбовця зазнати втрат майнового (переважно – фінансового) характеру з метою відшкодування шкоди, заподіяної знищеннем, пошкодженням чи незаконним використанням військового майна (майна, залученого під час мобілізації; грошових коштів) під час виконання службових повноважень (с. 4 автореферату, с. 18-19 дисертації);

2. Обґрунтування необхідності внесення змін до чинного законодавства про матеріальну відповідальність військовослужбовців у контексті імплементації вимог верховенства права та прав людини, відмови від наділення матеріальної відповідальності каральним спрямуванням, врегулювання особливостей матеріальної відповідальності іноземців та осіб без громадянства, які проходять службу в Збройних Силах України, визначення правового статусу майна, залученого військовими формуваннями від інституцій громадянського суспільства. Аргументування доцільності скасування підвищеної (кратної) матеріальної відповідальності, наявність якої не відповідає сутності самого інституту матеріальної відповідальності та не відповідає вектору розбудови України як демократичної, правової держави (с. 4 автореферату, с. 19 дисертації);

3. Наукові положення щодо чинників виокремлення матеріальної відповідальності військовослужбовців як інституту адміністративного права,

до яких віднесено правовий статус винного; наявність відповідних повноважень у військовослужбовця на час вчинення матеріального правопорушення; предмет правопорушення; вину військовослужбовця (с. 4 автoreферату, с. 19 дисертації).

Теоретико-правове значення для науки адміністративного права мають положення щодо класифікації досліджень матеріальної відповідальності військовослужбовців на три групи: джерела, предметом пізнання яких є юридична відповідальність; джерела, предметом пізнання яких є юридична відповідальність військовослужбовців; джерела, предметом пізнання яких є матеріальна відповідальність, які сформовано за результатами аналізу стану пізнання правового інституту матеріальної відповідальності військовослужбовців, що дало авторові дійти висновку про те, що матеріальна відповідальність військовослужбовців як інститут адміністративного права в сучасних умовах функціонування військових формувань практично не стала предметом комплексного пізнання (с. 7 автoreферату, с. 56 дисертації)

Заслуговують на підтримку положення, обґрунтовані дисертантом, що стосуються видів матеріальної відповідальності та їх відмінності за змістом істотних ознак розмежування, що дозволило авторові обґрунтувати доцільність виокремлення двох видів матеріальної відповідальності: обмеженої та повної (с. 9 автoreферату, с. 116 дисертації).

Слід відзначити також положення наукової новизни, які стосуються розуміння складу матеріального правопорушення як сукупності об'єктивних (об'єкт і об'єктивна сторона) та суб'єктивних (суб'єкт і суб'єктивна сторона) елементів, які визначають діяння військовослужбовця як правопорушення та характеризують поведінку суб'єкта, яка зумовлює матеріальну шкоду, а також сприйняття військовослужбовцем цієї поведінки та її наслідків (с. 10-11 автoreферату, с. 164-165 дисертації).

Дисертаційне дослідження містить низку й інших теоретично обґрунтованих і важливих для науки й практики нових положень, що

стосуються теоретичної та практичної проблеми реалізації інституту матеріальної відповідальності військовослужбовців, здатних як удосконалити законодавство в цій сфері, так і сприяти оптимізації практики його застосування.

Оцінка змісту та завершеності дисертаційної роботи. Зміст і структура дисертації відповідає меті та завданням, сформульованим дисертантом на початку дослідження, а також відображають актуальність дослідження та його наукову новизну. Дисертація характеризується логічним змістовним наповненням, структура якого забезпечує комплексність, глибину та системність опрацювання проблематики. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, які включають сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та 3 додатків, що включають акти впровадження результатів проведеного дослідження.

Не викликають зауважень визначення об'єкта та предмета дослідження. Так, об'єктом дослідження автор визначає суспільні відносини, що виникають в процесі застосування заходів державного впливу в межах притягнення особи до юридичної відповідальності, а предметом - правовий інститут матеріальної відповідальності військовослужбовців. Їх зміст засвідчує фаховий підхід здобувача до обрання дослідницької проблематики. Структура дисертації є логічною, матеріали розділів супроводжуються ґрунтовними висновками. Розв'язання поставлених завдань базується на результатах аналізу широкого кола джерел, які репрезентують висновки і рекомендації, запропоновані у дисертації.

Перший розділ роботи присвячений з'ясуванню стану та методології пізнання правового інституту матеріальної відповідальності військовослужбовців. Дисертантом обґрунтовано доцільність поділу джерельну основу дослідження матеріальної відповідальності військовослужбовців доцільно класифікувати на три групи: 1) джерела, предметом пізнання яких є юридична відповідальність; 2) джерела,

предметом пізнання яких є юридична відповідальність військовослужбовців; 3) джерела, предметом пізнання яких є матеріальна відповідальність.

Не можна не згадати правильне визначення дисертантом такого пропедевтичного положення: гносеологія особливостей матеріальної відповідальності військовослужбовців має виходити з постулату про соціокультурну природу правових явищ та закріплення у законодавстві України євроатлантичного вибору.

У другому розділі безпосередньо наводиться загальна характеристика правового інституту матеріальної відповідальності військовослужбовців.

Дисертантом наводяться та розкривається зміст таких ознак матеріальної відповідальності військовослужбовців: є окремим видом юридичної відповідальності; є формою державного примусу; є обов'язком особи (військовослужбовця) зазнати матеріальних (фінансових) втрат; є реакцією суспільства на винне заподіяння шкоди через неналежне поводження з військовим та ін. майном під час виконання службово-бойових завдань.

Третій розділ роботи присвячений проблемі сучасного стану та визначенняю напрямів удосконалення досліджуваного адміністративно-правового інституту.

Цілком слушним є висновок дисертанта про те, що за визнання України демократичною, правою державою, нормативно-правовим актом, який визначає притягнення військовослужбовців до матеріальної відповідальності, може бути лише закон, а не підзаконний нормативно-правовий акт (особливо в умовах відмови від радянської спадщини, у тому числі в аспекті наявних тоді практик сприйняття людини та її прав). Саме виходячи з цього положення аналізується чинне законодавство у сфері регулювання матеріальної відповідальності військовослужбовців.

Окремо слід вказати на детальний аналіз складу матеріального правопорушення та напрацювання низки змін до чинного законодавства у контексті предмету пізнання.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях. Основні положення, висновки й пропозиції, отримані у результаті дослідження, викладено у 8 наукових публікаціях, з яких 4 –наукові статті у виданнях, що визначені Міністерством освіти та науки України як фахові з юридичних наук, 1 наукова стаття – у періодичному правничому виданні іноземної держави, 3 – тези доповідей на науково-практичних заходах.

Усі статті містять повний опис наукових результатів, що підтверджує їх достовірність. У наукових працях не виявлено тотожних за змістом статей, опублікованих у фахових виданнях. Основні положення та висновки дисертації було апробовано на науково-практичних заходах.

Загалом зміст дисертаційної роботи заслуговує на позитивну оцінку, дисертацію слід визнати завершеною працею, у якій автор порушує актуальні для вітчизняної адміністративно-правової науки проблеми та вказує на напрями їх розв'язання.

Дисертація виконана українською мовою. Матеріал викладається чітко, послідовно, юридично грамотно, з використанням наукового стилю.

Дослідження повною мірою відповідає спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право.

Дисертацію та реферат оформлено відповідно до вимог, встановлених чинним законодавством. Зміст реферату ідентичний основним положенням дисертації.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання. Матеріали дисертаційного дослідження Д.В. Боброва можуть бути використані у:

- *правозастосовній сфері* – під час реалізації приписів нормативно-правових актів, що регулюють порядок притягнення військовослужбовців до матеріальної відповідальності (акт впровадження у практичну діяльність Одеського обласного територіального центру комплектування та соціальної підтримки від 22 серпня 2022 року);
- *правоторчій діяльності* – для удосконалення інституту матеріальної відповідальності військовослужбовців;
- *науково-дослідній сфері* – для подальшого дослідження окремих аспектів матеріальної відповідальності військовослужбовців (акт впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ від 19 серпня 2022 року);
- *освітній сфері* – під час вивчення окремих тем з адміністративного права (акт впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ від 25 серпня 2022 року).

Дискусійні положення дисертаційного дослідження. У цілому позитивно оцінюючи дисертацію Д.В. Боброва, зазначимо, що у рецензованому дослідженні, як і в будь-якій по-справжньому творчій праці, містяться деякі дискусійні положення, а отже загальна позитивна оцінка дисертації не виключає певних зауважень і побажань, які носять рекомендаційний характер і можуть бути використані автором у подальших наукових дослідженнях.

1. У роботі дисертант неодноразово вказував на дисциплінарну відповідальність військовослужбовців. При цьому матеріальна відповідальність військовослужбовців інтерпретується як окремий вид юридичної відповідальності військовослужбовців. Вважаємо, що дисертанту необхідно було приділити більше уваги співвідношенню цих різновидів відповідальності, особливо, зважаючи на те, що практично важко навести приклади заподіяння шкоди військовому майну без порушення вимог дисциплінарних статутів.

2. Одним з основних нормативно-правових актів, що аналізується дисертантом є Закон України «Про матеріальну відповідальність військовослужбовців та прирівняних до них осіб за шкоду, завдану державі» від 03 жовтня 2019 року. При цьому, автором частково вказується на поєднання у межах одного нормативно-правового акту різних суб'єктів, на яких поширюються приписи названого закону. Однак, не зовсім зрозуміло є ставлення дисертанта до такого поєднання.

3. У тексті дисертації дисертантом обґрунтовується низка пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства у сфері матеріальної відповідальності військовослужбовців, при цьому такі зміни оформлені ще і у вигляді окремого додатку до дисертації. Однак, опис практичного значення результатів дисертаційного не містить даних про впровадження чи направлення відповідних пропозицій до суб'єкта законотворчості.

4. На нашу думку, дисертанту необхідно було б приділити більшу увагу дослідженню процесуальних особливостей притягнення військовослужбовців до матеріальної відповідальності.

5. Робота набула б довершеного вигляду, якби дисертант проаналізував відповідний інститут у окремих європейських державах, залучивши компараторний метод пізнання правових явищ.

В цілому зазначені зауваження не впливають на позитивну оцінку виконаної роботи і характеризують її новаторський характер та складність предмету наукового аналізу, що викликає бажання дискутувати.

На підставі викладеного можна зробити такий **висновок**: дисертація Боброва Дмитра Володимировича «Правовий інститут матеріальної відповідальності військовослужбовців» є комплексним дослідженням, що відзначається високим науково-теоретичним рівнем, глибиною розробки, новизною підходу до вирішення наукової проблеми удосконалення адміністративно-правового інституту матеріальної відповідальності

військовослужбовців і обґрунтованістю отриманих результатів, які у повній мірі викладені в опублікованих працях.

Дисертація відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (із змінами), Вимогам до оформлення дисертації, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 4, а її автор – Бобров Дмитро Володимирович – заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право.

Офіційний опонент:
завідувач кафедри
адміністративно-правових
дисциплін Донецького державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Ольга МЕРДОВА

Підпис завідувача кафедри адміністративно-правових дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ кандидата юридичних наук, доцента Ольги Мердової засвідчує.

Начальник ВДСД
Донецького державного
університету внутрішніх справ

Юлія МЕРКУЛОВА